

МИКИТЕНКО Людмила

 <https://orcid.org/0000-0002-5365-3377>

к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
l.mykytenko@knu.edu.ua

МЫКЫТЕНКО Liudmyla

 <https://orcid.org/0000-0002-5365-3377>

PhD (Law), Associate Professor, Associate Professor at the Department of International, Civil and Commercial Law
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
l.mykytenko@knu.edu.ua

КОЛЕКТИВНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Досліджено перспективи та виклики впровадження інституту колективного захисту прав споживачів в Україні в контексті європейської інтеграції. Актуальність роботи зумовлена низькою ефективністю чинної моделі індивідуального судового захисту, яка часто стримує громадян від відстоювання своїх прав через значні витрати часу та коштів, особливо за наявності дрібних, але масових збитків. В основу дослідження покладено гіпотезу щодо створення дієвого механізму представницьких позовів через діяльність кваліфікованих організацій, що дозволить значно посилити правову захищеність споживачів та забезпечити превенцію системних порушень з боку бізнесу. Дослідження ґрунтується на комплексному аналізі положень проекту Закону "Про захист колективних інтересів споживачів" із застосуванням порівняльно-правового методу (зокрема досвіду Німеччини, Франції та Нідерландів) і контент-аналізу нормативних дефініцій. Отримані результати демонструють, що запропонована реформа загалом відповідає вимогам Директиви ЄС 2020/1828, проте потребує уточнення в частині фінансової підтримки неприбуткових організацій та деталізації критеріїв стороннього фінансування судових процесів. Обґрунтовано необхідність розробки додаткових підзаконних актів для забезпечення прозорого моні-

COLLECTIVE PROTECTION OF CONSUMER RIGHTS: PROSPECTS FOR LEGISLATIVE IMPLEMENTATION

The prospects and challenges of implementing the institution of collective consumer rights protection in Ukraine in the context of European integration have been examined. The relevance of the work is due to the low efficiency of the current model of individual judicial protection, which often discourages citizens from defending their rights because of significant time and financial costs, especially in the case of minor but widespread damages. The research is based on the hypothesis of creating an effective mechanism for representative lawsuits through the activities of qualified organizations, which will significantly strengthen consumer' legal protection and ensure the prevention of systemic violations by businesses. The study is based on a comprehensive analysis of the provisions of the Draft Law "On the Protection of Collective Consumers Interests," using a comparative legal method (in particular, the experience of Germany, France, and the Netherlands) and content analysis of normative definitions. The obtained results demonstrate that the proposed reform generally complies with the requirements of EU Directive 2020/1828, but requires clarification regarding financial support for non-profit organizations and the specification of criteria for third-party funding of litigation processes. The necessity of developing supplementary acts has been substantiated to ensure transparent monitoring of qualified organizations and to improve procedural norms

торингу кваліфікованих організацій та вдосконалення процесуальних норм щодо розподілу судових витрат, аби уникнути надмірного тиску на ініціаторів позовів.

Ключові слова: колективний захист прав споживачів, представницькі позови, кваліфіковані організації, гармонізація законодавства, відшкодування збитків, захист прав споживачів.

regarding the allocation of court costs, in order to avoid excessive pressure on the initiators of lawsuits.

Keywords: collective consumer rights protection, representative lawsuits, qualified organizations, harmonization of legislation, compensation for damages, protection of consumer rights.

JEL Classification: K13, K33, K41, D18.

Вступ

Відповідно до ст. 4 Закону України "Про захист прав споживачів" (1991) право на судовий захист і державну підтримку є ключовим механізмом реалізації та забезпечення суб'єктивних прав споживача. Проте сучасна архітектура вітчизняного правосуддя, що ґрунтується на засадах індивідуалізму, демонструє обмежену ефективність у протидії системним порушенням з боку суб'єктів господарювання у сфері торгівлі та надання послуг. Правозастосовна практика засвідчує наявність "раціональної апатії" споживачів: у справах щодо малозначних вимог (*small claims*), недоцільність судових витрат стосовно очікуваного результату. Це породжує "дефіцит справедливості" та чисельні правопорушення суб'єктів господарювання у сфері торгівлі (Держпродспоживслужба, 2025, 25 липня).

На сучасному етапі правова система України позбавлена цілісного інституту представницького позову, а чинні норми матеріального та процесуального права не передбачають врегулювання колективного захисту прав споживачів. Відсутність чітко визначеного процесуального статусу (*locus standi*) для кваліфікованих організацій (спеціалізовані асоціації захисту споживачів) унеможлиблює реалізацію потенціалу громадського сектору щодо захисту прав споживачів.

У контексті подолання недоліків індивідуальної моделі захисту прав споживачів та гармонізації національного законодавства зі стандартами *acquis communautaire* Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України 14 серпня 2025 року оприлюднило проєкт Закону "Про захист колективних інтересів споживачів" (далі – Проєкт) (Міністерство економіки України, 2025), спрямованого на імплементацію положень Директиви ЄС 2020/1828 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2020 року про представницькі позови для захисту колективних інтересів споживачів (*Directive (EU) 2020/1828 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on representative actions for the protection of the collective interests of consumers and repealing Directive 2009/22/EC* (далі – Директива ЄС 2020/1828), (*European Parliament and the Council of the European Union, 2020*).

Варто зазначити, що Директива ЄС 2020/1828 про представницькі позови для колективних інтересів споживачів спрямована на уніфікацію способів колективного захисту в ЄС та зобов'язує держави-члени створити механізм представницьких позовів (аналог *class action*),

який дозволяє кваліфікованим суб'єктам (наприклад спеціалізованим асоціаціям захисту споживачів) подавати позови від імені групи споживачів для припинення порушень та отримання відшкодування. В тому числі вона встановлює правові й організаційні вимоги до діяльності кваліфікованих організацій, можливість застосування ін'юнкцій та *redress*-заходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про успішний досвід країн ЄС у застосуванні представницьких позовів (Німеччина, Франція, Нідерланди), що підтверджує практичну цінність механізму захисту саме колективних інтересів споживачів.

Hodges (2019) аналізує концепцію *collective redress / representative action* як еволюцію моделей групового захисту в ЄС. Автор вказує, що традиційні моделі групових позовів (*class actions*) є дорогими, повільними та не завжди ефективними для відшкодування дрібних збитків. Окрім того, автор пропонує використовувати цифрові технології як інструмент підвищення ефективності колективного захисту, зокрема онлайн-платформи для об'єднання вимог споживачів; автоматизовані механізми компенсацій; прозорі бази даних та алгоритми для моніторингу порушень. Він наголошує на необхідності дотримання балансу між ефективним захистом прав споживачів та запобіганням зловживанням у системі колективних позовів.

Водночас *Gsell (2021)* вказує на невизначеність і розмитість положень Директиви, а саме відсутність чіткого уніфікованого підходу до моделей *opt-in* та *opt-out*; широку свободу для держав-членів у деталізації процедур, що може призвести до виникнення диспропорції належного рівня захищеності прав споживачів. При цьому автор наголошує, що успіх реформи залежатиме лише від ефективності імплементації на національному рівні та спроможності кваліфікованих організацій вести такі справи.

Kramer et al. (2024) детально аналізують фінансування колективних позовів і доводять, що *TPLF (third-party funding* – стороннє фінансування колективних позовів) є критично необхідним для масштабних справ, але для фінансування судових процесів третьою стороною потрібні прозорість і відповідні запобіжники, щоб уникати "перекоосу інтересів" проти групи споживачів.

Вбачається, що проведений аналіз наукових досліджень щодо представницьких (колективних) позовів для захисту колективних інтересів споживачів свідчить про те, що запровадження інституту представницьких позовів значно посилить можливість споживачів захищати свої інтереси, оскільки дозволяє кваліфікованим організаціям виступати від імені великих груп споживачів, що є більш ефективним механізмом захисту прав, ніж індивідуальні позови, при цьому майбутнє колективного відшкодування на пряму пов'язане з інтеграцією нових технологій у правозастосуванні та стороннім фінансуванням колективних позовів.

Однак спостерігається відсутність українських наукових досліджень щодо представницьких позовів для захисту колективних інтересів споживачів, що підтверджує важливість і актуальність аналізу перспективного законодавства та осмислення фундаментальних аспектів проекту Закону "Про захист колективних інтересів споживачів".

Метою статті є комплексний аналіз змісту проекту Закону "Про захист колективних інтересів споживачів", новацій правових норм щодо представницьких позовів для захисту колективних інтересів споживачів та його потенційного впливу на правозастосовну практику.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що імплементація Проекту закону через механізм транскордонних та внутрішніх представницьких позовів забезпечить комплексну конвергенцію національного права з вимогами Директиви ЄС 2020/1828, дозволяючи поєднати інструменти припинення порушень із компенсаційними заходами в межах моделі "Вирішення всіх спорів" (*RAD*), що сприятиме дієвому нормативному підґрунтя для превенції зловживань суб'єктами господарювання та забезпеченню реалізації законних прав споживачів.

Методологічною основою для здійснення аналітичного дослідження є проєкт Закону "Про захист колективних інтересів споживачів". Діалектичний метод дозволяє розглянути інститут колективного захисту в його розвитку – від класичної індивідуалістичної моделі до сучасної колективної парадигми. Метод аналізу та синтезу застосовується для детального вивчення окремих норм Проекту та формування цілісного уявлення про нову систему захисту прав споживачів. Компаративний метод використовується для зіставлення положень Проекту закону та Директиви ЄС 2020/1828, що дозволяє виявити рівень гармонізації та можливі розбіжності. Метод правового моделювання дає змогу спрогнозувати ефективність впровадження Проекту, зокрема його вплив на зменшення навантаження на судову систему та підвищення рівня правової захищеності споживачів.

Структура статті логічно розкриває результати проведеного дослідження у трьох взаємопов'язаних частинах: перший розділ розкриває регуляторний потенціал проекту Закону "Про захист колективних інтересів споживачів"; другий присвячено аналізу інституційного забезпечення представницького захисту: критерії призначення кваліфікованих організацій та вимоги до їх діяльності; третій розділ фокусується на аналізі процесуального розгляду представницьких позовів та інституті фінансування третіми сторонами.

1. Дослідження регуляторного потенціалу проекту Закону "Про захист колективних інтересів споживачів"

Проект Закону "Про захист колективних інтересів споживачів" прямо заявляє про імплементацію Директиви ЄС 2020/1828, що є ключовим кроком у гармонізації українського законодавства з нормами

Європейського Союзу, а також формує правові передумови для посилення захисту прав споживачів та інтеграції у європейський правовий простір.

Загалом змістовне наповнення Проєкту спрямоване на створення цілісної інституційної та процесуальної бази для функціонування колективного захисту, що охоплює широке коло регуляторних аспектів. Зокрема, у Проєкті деталізуються вимоги до кваліфікованих організацій, які покликані представляти та захищати колективні права споживачів у суді через представницькі позови, процедури їх призначення через спеціальну Комісію, механізми звітування та моніторингу їхньої діяльності; регулювання фінансування представницьких позовів; питання судових витрат; внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, зокрема щодо особливостей розгляду внутрішніх і транскордонних представницьких позовів та мирових угод.

У п. 1 ст. 1 Проєкту визначено сферу його дії, а саме зазначено, що "Дія цього Закону поширюється на правовідносини щодо захисту колективних інтересів споживачів у випадках порушення суб'єктами господарювання положень нормативно-правових актів у сфері захисту прав споживачів, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України, що завдають (можуть завдати) шкоди таким інтересам, та на внутрішні та транскордонні представницькі позови, у тому числі щодо порушень, які припинилися до пред'явлення відповідного представницького позову або припинилися до закінчення судового розгляду відповідного представницького позову" (Міністерство економіки України, 2025).

Отже, дія цього Проєкту охоплює як внутрішні, так і транскордонні позови, а його норми спрямовані на реагування в частині порушень, що вже припинилися (важливо для превенції). Це, своєю чергою, відповідає практиці *Resolution of All Disputes* (Вирішення всіх спорів – *RAD*) і практиці, де приписи та компенсації співіснують.

Також ключовою особливістю цієї норми є її ретроспективна та превентивна спрямованість: право на захист колективного інтересу зберігається навіть у разі фактичного припинення порушення, що забезпечує невідворотність відповідальності суб'єктів господарювання та створює надійне підґрунтя для превенції зловживань у майбутньому.

Слід зауважити, що колективні позови (*class actions*) зазвичай подаються від групи споживачів, які постраждали від однакових дій чи бездіяльності суб'єкта господарської діяльності (наприклад дефектний продукт, товар неналежної якості, фальсифікована продукція, недостовірна інформація, недобросовісна реклама). Мета таких позовів – не лише отримати компенсацію, а й припинити неправомірні дії та запобігти їх повторенню. Коли справа доходить до врегулювання колективного спору, сторони (суб'єкт господарювання – відповідач та представники позивачів) зазвичай намагаються досягти згоди/угоди, яка б охоплювала всіх постраждалих споживачів і остаточно вирішувала всі їх претензії. Саме в цьому контексті й застосовується *Resolution of All Disputes*.

Незважаючи на чіткість формулювання Сфери дії закону (п. 1 ст. 1 Проекту), невизначеним залишається "порушення суб'єктами господарювання положень нормативно-правових актів у сфері захисту прав споживачів, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України" (Міністерство економіки України, 2025). Невизначеність механізму формування переліку регуляторних актів без встановлення відповідних відсилочних норм у самому тексті Проекту може призвести до суб'єктивного трактування сфери захисту та фактичного обмеження прав кваліфікованих організацій на подання позову через розмитість, а також загрожує звуженням обсягу захисту колективних інтересів споживачів та створює умови для процесуальних маніпуляцій щодо прийнятності позовів.

2. Захист колективних інтересів споживачів

2.1. Класифікація представницьких позовів та проблема розмежування категорій споживчого інтересу

Проектом визначено два основні види представницьких позовів. Перший – про захист прав споживачів (з вимогою припинення порушення), для яких не вимагається мінімальна кількість ідентифікованих споживачів. Другий – про відшкодування (компенсація, ремонт, заміна, зменшення ціни, розірвання договору), для яких необхідна мінімальна кількість – п'ять ідентифікованих споживачів.

Свою чергою, в п. 2 ст. 2 Проекту визначено "загальний інтерес" та "інтерес групи", що доцільно для розмежування інюнкцій (заборонний судовий наказ) і відшкодування. Вочевидь, потрібно більш чітко розмежувати поняття "загальний інтерес споживачів" (неідентифікованих та ідентифікованих) та "інтереси групи споживачів" (ідентифікованих), оскільки для цілей відшкодування це може бути дещо заплутаним. Таке уточнення вкрай важливе, коли йдеться про "загальний інтерес споживачів – інтерес неідентифікованих та ідентифікованих споживачів, що охоплюється представницьким позовом". З огляду на це в Проекті потрібно визначити критерії, коли позов стосується "загального інтересу" (переважно припинення порушення), а коли – "інтересів груп" (для відшкодування). Директива 2020/1828 ЄС виокремлює "позови про припинення" (*injunctive relief*) щодо дій, які завдають шкоди або заборони повторення таких дій, і "позови про відшкодування" (*redress measures*), як-от компенсація, ремонт, заміна товару, де для останніх вимагається ідентифікація споживачів, але акцент робиться на суті позову, а не на розмежуванні "загального" та "групового" інтересу як окремих категорій. Можливо, варто використовувати термінологію, яка більше відповідає Директиві: позови про припинення порушення та позови про відшкодування, де в першому випадку може бути невизначене коло осіб, а в другому – визначене. Як вбачається, для відшкодування, обов'язковою є ідентифікація споживачів. У контексті зазначеного розмежування в Проекті на "загальний" та "груповий" інтерес як окремі дефініції може бути надмірним.

2.2. Кваліфіковані організації (далі – КО)

У Проєкті запроваджено інститут КО, що покликані представляти та захищати колективні інтереси споживачів та пред'являти представницькі позови в суді. В преамбулі Проєкту зазначено, що цей Закон встановлює правові та організаційні засади діяльності КО, призначених пред'являти представницькі позови щодо захисту колективних інтересів споживачів. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 Проєкту кваліфікованою організацією може бути юридична особа, у тому числі громадське об'єднання споживачів, або об'єднання юридичних осіб, які представляють інтереси споживачів та призначені в Україні як КО для пред'явлення представницьких позовів відповідно до закону.

До ключових ознак та вимог, яким повинна відповідати така організація, належать:

- організація має бути юридичною особою, зареєстрованою в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;
- повинна мати статус неприбуткової організації;
- метою діяльності має бути захист колективних інтересів споживачів; щонайменше дванадцять місяців до моменту подання заяви до її призначення.

До основних переваг КО можна віднести: неприбутковість, незалежність, прозору структуру управління.

З позиції правової визначеності цілком прийнятною є передача повноважень з пред'явлення представницьких позовів спеціалізованим, неприбутковим організаціям з досвідом у сфері захисту прав споживачів, оскільки це буде запорукою професійного та неупередженого представництва інтересів споживачів. Варто зазначити, що такий підхід повністю корелюється з ключовим елементом моделі колективного захисту ЄС.

2.3. Інформування споживачів щодо ініціювання представницького позову

Належне інформування споживачів щодо ініціювання представницького позову, стадій судового провадження та результатів розгляду справи є важливим аспектом, що гарантує дієвість механізмів колективного захисту. Споживачі повинні знати, хто може захистити їх права, які позови ініційовані і як вони можуть долучитися до них.

У Проєкті визначено вимоги щодо доступу споживачів до інформації про КО та представницькі позови. Відповідно до ст. 11 Проєкту КО мають розміщувати на своїх вебсайтах інформацію про:

- представницькі позови, які вони пред'являють;
- стан розгляду представницьких позовів, які вони вже пред'явили;
- рішення, прийняті за результатами розгляду представницьких позовів.

У розрізі аналізу організаційних засад КО варто звернути увагу і на дещо обтяжливу норму для КО, закріплену в ч. 6 ст. 11 Проекту. Вона зобов'язує КО у разі відмови у позові або відмови у відкритті провадження за свій рахунок поінформувати споживачів ("... у разі прийняття остаточного рішення про відмову у представницькому позові або про відмову у відкритті провадження у справі щодо представницького позову про відшкодування суд зобов'язує КО (позивача) за свій рахунок поінформувати споживачів"). Вочевидь, інформування споживачів за рахунок КО може стати значним фінансовим тягарем для неприбуткової організації та призвести до стримування від подання позовів, навіть якщо вони обґрунтовані, але мають низький шанс на успіх.

З огляду на це вбачається за доцільне запровадження механізмів фінансової підтримки КО, зокрема шляхом створення спеціалізованого фонду або залучення бюджетного фінансування для відшкодування витрат на інформування у справах, де дії КО визнані судом добросовісними. Або ж обмежити обсяг такого інформування до публікації на вебсайті КО, не покладаючи додаткових витрат на КО. Проте в Директиві ЄС 2020/1828 передбачено, що держави-члени повинні забезпечити, щоб сторона, яка програла справу в представницькому позові про відшкодування, була зобов'язана оплатити витрати на провадження, понесені стороною, що виграла, відповідно до умов та винятків, передбачених національним законодавством, що застосовується до судових проваджень загалом. Але деякі держави-члени можуть мати механізми, що дозволяють КО уникати надмірних витрат у разі програшу, особливо якщо позов був поданий добросовісно.

2.4. Органи, відповідальні за призначення та нагляд за КО

Повноваження щодо КО, відповідно до ч. 1 ст. 5 Проекту, покладаються на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про захист прав споживачів (Держпродспоживслужба України).

Зокрема, Держпродспоживслужба України:

- утворюватиме Комісії з призначення КО;
- включатиме до переліку КО: юридичних осіб, у тому числі громадські об'єднання споживачів, або об'єднання юридичних осіб – на підставі рішення Комісії КО; компетентні органи у відповідній сфері – на підставі заявки;
- забезпечуватиме ведення переліку КО;
- оприлюднюватиме на офіційному вебсайті перелік КО.

Варто зауважити, що закріплення таких повноважень за Держпродспоживслужбою України є цілком виправданим кроком, оскільки така дієва практика притаманна країнам – членам ЄС. До прикладу, в Німеччині – це Федеральне міністерство юстиції – *Bundesamt für Justiz* (*Bundesamt für Justiz*, 2023); у Франції – Міністерство економіки –

Ministère de l'Économie, в Нідерландах – Управління зі споживчих ринків (*Autoriteit Consument & Markt*, n.d.), в Польщі – Управління з охорони конкуренції та захисту прав споживачів (*Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów*, n.d.).

На Держпродспоживслужбу України також покладатиметься обов'язок розміщувати та оприлюднювати перелік КО на своєму офіційному вебсайті. Доступ до інформації, яка міститиметься в переліку КО, буде безоплатним, здійснюватиметься цілодобово і без обмежень, без необхідності застосування спеціально створених для цього технологічних та програмних засобів. У Проекті зазначено (ч. 4 ст. 11), що ця ж інформація може розміщуватися у медіа, у тому числі в соціальних медіа, на вебсайтах суб'єктів господарювання, на маркетплейсах, а за індивідуальним зверненням споживача може також надаватися споживачам в електронній чи паперовій формі. Принцип диспозитивності для певних суб'єктів господарювання, маркетплейсів дещо сумнівний, адже вони явно не будуть зацікавлені в розповсюдженні такої інформації.

2.5. Відповідальність за порушення законодавства про захист колективних інтересів споживачів

У ч. 2 ст. 17 Проекту зазначається, що за невиконання вимог (а саме: "за клопотанням кваліфікованої організації суд зобов'язує суб'єкта господарювання (відповідача) поінформувати за свій рахунок споживачів, охоплених відповідним представницьким позовом, про остаточне рішення щодо представницького позову та/або про затверджену мирову угоду у спосіб, що є відповідним обставинам справи, та протягом визначеного строку" до суб'єкта господарювання за поданням КО судом застосовуються санкції у вигляді штрафу – у розмірі 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Як вбачається, штраф у розмірі 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян може бути недостатнім важелем впливу на великих суб'єктів господарювання або, навпаки, надмірним для малих. Доцільно розглянути диференційовану систему штрафів, яка б враховувала річний дохід або річний оборот суб'єкта господарювання, характер та тривалість порушення, а також ступінь завданої шкоди. Впровадження гнучкої шкали фінансових санкцій дозволить відійти від формального підходу, забезпечивши пропорційність відповідальності ступеню суспільної небезпеки порушення та реальному фінансовому стану порушника, що відповідає загальноєвропейським принципам справедливого судочинства.

Директивою 2020/1828 не встановлено конкретних розмірів штрафів, які накладаються на суб'єктів господарювання, залишаючи це на розсуд держав-членів. Однак у ЄС часто використовуються диференційовані штрафи, які враховують обіг компанії, щоб забезпечити ефективність санкцій. До прикладу, в ст. 890 ЦПК Німеччини (*ZPO*) передбачається: "Якщо боржник порушує зобов'язання, утримався від певних дій... він повинен сплатити штраф у розмірі до 250 000 євро за кожне

правопорушення". Хоча ця норма є загальною для цивільного процесу Німеччини, вона є основним інструментом виконання рішень у колективних позовах відповідно до норм Закону про забезпечення справедливості (*Verbraucherrecht-Durchsetzungsgesetz [VDuG]*, 2023).

3. Особливості судового процесу

3.1. Регламентация представницьких позовів та механізми мирового врегулювання

У прикінцевих положеннях Проекту передбачено внесення змін до процесуального законодавства, а саме до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), адаптуючи його для ефективного розгляду колективних справ, встановлюючи особливості розгляду (пріоритет швидкого вирішення для позовів про захист прав споживачів) та витребування доказів, змісту позовної заяви, залучення споживачів (загальний інтерес та інтерес групи), розподіл судових витрат та можливості розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження.

У межах вдосконалення процесуальної форми Проект запроваджує до ЦПК України новий розділ "Представницькі позови щодо захисту колективних інтересів споживачів". Ключовою новелою виступає ст. 350-13 ЦПК України, яка закріплює комплексний принцип розгляду колективних спорів (*injunctive measures* та *redress measures*), що, своєю чергою, охоплює одночасно обидва види позовів, зокрема пред'явлення та розгляд позовів як для припинення (заборони) дії/бездіяльності суб'єкта господарювання, так і для відшкодування (у формі компенсації, ремонту, заміни, зменшення ціни, розірвання договору та повернення сплачених коштів відповідно до вимог законодавства), якщо така дія або бездіяльність становить порушення колективних інтересів споживачів. Реалізація цього принципу відповідає моделі колективного захисту ЄС, що, вочевидь, є комплексним захистом прав споживачів, оскільки реалізовується можливість як припинити недобросовісну практику суб'єкта господарювання, так і отримати компенсацію.

Важливою новелою ЦПК України є норма щодо врегулювання мирових угод у представницьких позовах про відшкодування. Зокрема, ч. 1 ст. 350-20 ЦПК України встановлюється право на укладання мирової угоди у представницьких позовах про відшкодування на будь-якій стадії судового провадження. Зокрема, КО та суб'єкт господарювання можуть спільно запропонувати суду мирову угоду щодо відшкодування споживачам, охопленим представницьким позовом. Своєю чергою, суд також має право на таку ініціативу після консультацій з КО та суб'єктом господарювання протягом розумного строку. Можливість укладання мирових угод є важливим елементом альтернативного

вирішення спорів (*ADR*), навіть під час судового процесу. Це дозволить сторонам досягти компромісу, прискорити процес відшкодування споживачам та зменшити судові витрати. Важливо, щоб ці угоди були прозорими та відповідали інтересам усіх учасників процесу.

Запропонована у Проєкті процедура віддзеркалює практику Німеччини, де передбачено представницьке врегулювання – *Representative Einigung (Representative Settlement)* – це процедура мирного врегулювання спору між відповідачем (суб'єктом господарювання, який порушив права споживачів) і представником групи споживачів (громадською організацією, асоціацією або омбудсменом) у межах колективної (групової) справи (*Bundesrat, 2023*). Така угода може завершити представницьке провадження (закрити позов) і після публікації в реєстрі позовів дає зареєстрованим особам можливість вийти з угоди протягом визначеного строку.

Відповідно, ця процедура є альтернативною тривалому судовому процесу, як-от у Німеччині, а замість судового рішення сторони погоджуються на певні умови відшкодування завданих збитків, упущеної вигоди чи інших рішень, які поновлюють права споживачів та які визнаються обов'язковими для всіх споживачів, що входять до групи колективного захисту (Микитенко, 2020, с. 93).

Також у ЦПК України пропонується передбачити підстави забезпечення відшкодування споживачам, чиї права були порушені суб'єктом господарювання, у формі компенсації, ремонту, заміни, зменшення ціни, розірвання договору та повернення сплачених коштів, без необхідності подавати окремий індивідуальний позов.

При цьому представницькі позови про захист прав споживачів будуть безкоштовними або передбачати лише мінімальну плату (один неоподаткований мінімум доходів громадян). Крім того, на споживачів, охоплених позовом, не покладаються судові витрати (за певними винятками).

3.2. Особливі вимоги до фінансування представницьких позовів про відшкодування

Ефективність інституту представницьких позовів безпосередньо корелюється з моделлю його фінансового забезпечення, оскільки доступність до правосуддя для великих груп споживачів залежить від спроможності КО нести тягар судових витрат. На основі аналізу ст. 14 Проєкту варто зауважити, що положення цієї статті гуртуються на "максимальній фінансовій інклюзивності" для споживачів. Встановлення принципу безоплатності позовів про припинення правопорушень у поєднанні з обмеженням участі у компенсаційних позовах лише "номінальною платою" (у розмірі 17 гривень) мінімізує майнові перешкоди для доступу до правосуддя. Така модель повністю відповідає вимогам Директиви 2020/1828 щодо недопущення ситуацій, коли судові витрати стають на заваді реалізації колективного інтересу.

Особливе значення для фінансової стійкості нового інституту має імперативне звільнення КО від сплати судового збору. Це усуває значний фінансовий бар'єр, який зазвичай виникає при ініціюванні чисельних спорів із великою кількістю споживачів, права яких порушено. Окрім того, диверсифікація джерел фінансування, що включає можливість залучення коштів фізичних та юридичних осіб, а також міжнародної технічної допомоги, створює умови для автономії КО від державного бюджету.

Процедуру перевірки фінансування передбачено в ст. 15 Проекту. Важливість та реалізація положень цієї статті полягає в імплементації спеціального механізму розподілу витрат, що ґрунтується на принципі процесуальної економії та забезпечує захист КО від фінансових ризиків у разі програшу справи, стимулюючи у такий спосіб реалізацію колективного інтересу.

Система контролю та фінансування, яка визначена в ст. 15 Проекту, складається з трьох основних фільтрів, які спрямовані на запобігання конфліктам інтересів та забезпечення пріоритетності захисту колективних інтересів споживачів.

1. *Перевірка та відсутність конфлікту інтересів і суперечливого економічного інтересу.* Під конфліктом інтересів розуміється суперечність між інтересом КО та інтересом надавача фінансування, що може вплинути на об'єктивність позову. КО зобов'язана впроваджувати процедури для запобігання суперечностям між власними інтересами надавача фінансування, які можуть вплинути на її об'єктивну неупередженість. Не допускається фінансування третьою стороною, яка має економічний інтерес у пред'явленні або наслідках представницького позову, що суперечить цілям захисту колективних інтересів споживачів. Зокрема, позов не може бути інструментом досягнення комерційних цілей фінансуючої сторони, якщо вони шкодять інтересам групи споживачів.

2. *Запобігання недоброчесній конкуренції та процесуальній залежності.* Згідно з Проектом представницькі позови про відшкодування заборонено пред'являти проти відповідача, який є конкурентом особи, що забезпечує фінансування. Також фінансування не допускається у випадках, коли надавач коштів є залежним від відповідача, що усуває ризики прихованого маніпулювання процесом на користь суб'єкта господарювання. Тобто норма чітко забороняє пред'являти позови про відшкодування проти суб'єкта господарювання, який є конкурентом особи, що забезпечує фінансування, або якщо фінансуюча особа є залежною від відповідача. Це унеможливило використання законодавства як зброї у "корпоративних протистояннях".

3. *Забезпечення незалежності від неналежного впливу на процесуальні рішення.* КО повинна залишатися незалежною та не зазнавати впливу з боку інших осіб, окрім споживачів. Рішення КО, включно з рішеннями щодо укладання мирових угод, не повинні підпадати під

неналежний вплив третьої сторони у спосіб, який би шкодив колективним інтересам споживачів. Під час судового розгляду суд спеціально перевіряє відсутність такого незаконного впливу чи контролю над процесуальними діями з боку фінансуючої сторони.

Хоча в ст. 15 Проекту встановлено вимоги щодо уникнення конфлікту інтересів про фінансування третьою стороною, вони є дещо недеталізованими. Наприклад, як буде оцінюватися "неналежний вплив" та "економічний інтерес, що суперечить цілям захисту"? З огляду на це в Проекті потрібно посилити прозорість щодо джерел фінансування та механізмів контролю за відсутністю конфліктів інтересів. Варто розробити більш чіткі критерії для оцінки ризику конфлікту інтересів або передбачити обов'язкове розкриття угод про фінансування третіми сторонами для суду і громадськості. До прикладу, Директива 2020/1828 приділяє значну увагу питанню фінансування третіми сторонами, встановлюючи суворі вимоги щодо прозорості, уникнення конфлікту інтересів та недопущення неправомірного впливу на КО. Держави – члени ЄС часто передбачають обов'язок КО розкривати джерела фінансування, а також встановлюють суворі правила щодо того, хто може виступати фінансистом.

Найбільш ґрунтовні та досконалі вимоги до фінансування представницьких позовів про відшкодування передбачено в Німеччині. Закон Німеччини (*Verbraucherrecht-Durchsetzungsgesetz [VDuG]*, 2023) про забезпечення справедливості стосовно споживачів чітко встановлює вимоги до фінансиста щодо його економічної незалежності від відповідача (особливо в контексті конкуренції) та накладення обов'язку на КО розкривати інформацію про фінансування на ранній стадії й підтверджувати відсутність конфлікту інтересів.

3.3. Особливості розподілу судових витрат, пов'язаних з розглядом справи про представницькі позови про відшкодування

У ст. 16 Проекту зазначено, що розподіл судових витрат, пов'язаних з розглядом справи про представницькі позови щодо відшкодування, здійснюється відповідно до Цивільного процесуального кодексу України. За загальним правилом судові витрати у справах про представницькі позови про відшкодування не покладаються на споживачів. Стягнення витрат з окремої особи за рішенням суду є винятком, що застосовується як санкція за процесуальну недобросовісність. Ч. 3 ст. 16 Проекту дозволяє покладати судові витрати на окремого ідентифікованого споживача, чия "поведінка призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання явно необґрунтованих заяв і клопотань". Проте, вочевидь, термін "явно необґрунтованих" може бути інтерпретований надто широко, що може стримувати споживачів від активної участі у процесі. Тому в Проекті потрібно конкретизувати критерії "необґрунтованості" або "зловживання процесуальними правами", щоб уникнути суб'єктивного тлумачення, а також забезпечити, щоб така норма застосовувалася лише у виняткових випадках, коли поведінка споживача дійсно є недобросовісною.

Законодавство ЄС та національне законодавство держав-членів зазвичай передбачають можливість накладення судових витрат на сторону, яка зловживає процесуальними правами. З огляду на це важливо забезпечити необхідний баланс між покращенням доступу споживачів до правосуддя та наданням відповідних гарантій суб'єктам господарювання для уникнення зловживань судовими процесами, які б не виправдано перешкоджали здатності підприємств працювати на внутрішньому ринку.

Висновки

Проект Закону "Про захист колективних інтересів споживачів" є важливим та прогресивним кроком у розвитку українського законодавства щодо захисту колективних інтересів споживачів, особливо з огляду на європейські стандарти. Він створює дієвий процесуальний і матеріальний механізм для колективного захисту інтересів споживачів, чий інтереси постраждали від ідентичних протиправних дій суб'єктів господарювання.

Впровадження альтернативної парадигми захисту прав споживачів передбачає зміщення фокуса правової охорони на колективні інтереси, реалізація яких забезпечується через інститут представницьких позовів, ініційованих спеціально уповноваженими організаціями – КО в інтересах відповідної групи споживачів.

Однак для максимальної ефективності та відповідності найкращим практикам ЄС деякі положення можуть бути доопрацьовані, щоб забезпечити ще більшу чіткість, прозорість, незалежність та доступність для споживачів.

1. У Проекті варто визначити перелік нормативно-правових актів, що підпадають під дію Закону України "Про захист колективних інтересів споживачів", що затверджується Кабінетом Міністрів України. Кабінет Міністрів України зобов'язаний прийняти відповідний нормативно-правовий акт, який чітко визначить цей перелік протягом шестимісячного строку з дня набрання чинності закону, що є частиною прикінцевих положень. Це забезпечить правову визначеність для КО, споживачів та суб'єктів господарювання.

2. Проект встановлює створення Комісії з призначенням КО. Проте положення про цю Комісію має бути затверджено Кабінетом Міністрів України, деталізуючи її внутрішні процедури, критерії оцінки фінансової незалежності заявників та перевірки достовірності поданих відомостей.

3. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав споживачів, здійснюватиме моніторинг КО щодо дотримання ними вимог закону. Але Проект визначає лише підстави для моніторингу (отримання інформації про невідповідність, вплив п'ятирічного строку, заява КО). Детальний

механізм проведення моніторингу (контролю), вимоги до звітності та документування результатів, а також процедури усунення виявлених невідповідностей потребують окремого регулювання, наприклад шляхом затвердження Порядку здійснення моніторингу, що забезпечить прозорість контролю й ефективність заходів із виключення КО з переліку у разі невиконання вимог.

4. Впровадження нового інституту представницького позову потребує не тільки прийняття Закону "Про захист колективних інтересів споживачів", а й приведення у відповідність усіх пов'язаних нормативно-правових актів. Зокрема, доцільно розробити та прийняти нормативно-правовий акт, який визначатиме порядок обміну інформацією між КО та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав споживачів.

Отже, ключові питання, які є недостатньо врегульованими на рівні основного закону (Проекту), стосуються детальних адміністративних та оперативних процедур, які Проект цілеспрямовано делегує органам виконавчої влади для подальшої розробки. Без прийняття цих вторинних нормативно-правових актів повноцінна робота інституту представницького позову буде ускладнена.

Покладена в основу дослідження гіпотеза підтверджена. Запропонована Проектом модель колективного захисту споживачів, яка базується на положеннях Директиви ЄС 2020/1828, виступає оптимальним інструментом гармонізації українського законодавства зі стандартами *acquis communautaire*. Водночас вона забезпечує захист колективних інтересів споживачів і превентивний вплив на суб'єктів господарювання, оскільки ризик колективного позову та реституційних виплат слугуватиме дієвим запобіжником проти масових порушень прав споживачів, що є неефективним у межах класичної індивідуалістичної парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

Autoriteit Consument & Markt. (n.d.). Overheid.nl. https://www.overheid.nl/	Authority for Consumers & Markets. (n.d.). Government.nl. https://www.overheid.nl/
Bundesamt für Justiz. (2023). <i>Verbandsklagen</i> . https://www.bundesjustizamt.de/DE/Themen/Buergerdienste/Verbandsklagen/Verbandsklagen_node.html	Federal Office of Justice. (2023). <i>Association lawsuits</i> . https://www.bundesjustizamt.de/DE/Themen/Buergerdienste/Verbandsklagen/Verbandsklagen_node.html
Bundesrat. (2023). Entwurf eines Gesetzes zur Umsetzung der Richtlinie (EU) 2020/1828 über Verbandsklagen zum Schutz der Kollektivinteressen der Verbraucher und zur Aufhebung der Richtlinie 2009/22/EG (Drucksache 145/23). https://www.bundesrat.de/SharedDocs/drucksachen/2023/0101-0200/145-23(B).pdf?__blob=publicationFile&v=1	Federal Council. (2023). Draft of a law for the implementation of Directive (EU) 2020/1828 on representative actions for the protection of the collective interests of consumers and for the repeal of Directive 2009/22/EC (Document 145/23). https://www.bundesrat.de/SharedDocs/drucksachen/2023/0101-0200/145-23(B).pdf?__blob=publicationFile&v=1
European Parliament and the Council of the European Union. (2020). <i>Directive (EU) 2020/1828 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on representative actions for the protection of the collective interests of consumers and repealing Directive 2009/22/EC</i> . Official Journal of the European Union. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2020/1828/oj	

Gsell, B. (2021). The new European Directive on representative actions for the protection of the collective interests of consumers is a huge but blurred step forward. <i>Common Market Law Review</i> , 58(5), 1331–1346. https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Common%2BMarket%2BLaw%2BReview/58.5/COLA2021086	
Hodges, C. (2018). Collective redress: The need for new technologies. <i>Journal of Consumer Policy</i> , 41(4), 329–344. https://doi.org/10.1007/s10603-018-9388-x	
Kramer, X. E., Tzankova, I., Hoevenaars, J., & van Doorn, K. (2024). <i>Financing collective actions in the Netherlands: Towards a litigation fund</i> . Erasmus University Rotterdam; Tilburg University. https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/financing-collective-actions-in-the-netherlands-towards-a-litigat	
Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. (n.d.). https://uokik.gov.pl/en/	Office of Competition and Consumer Protection. (n.d.). https://uokik.gov.pl/en/
Verbraucherrecht-Durchsetzungsgesetz [VDG]. (2023). <i>Bundesgesetzblatt, Teil I, Nr. 272</i> . https://www.recht.bund.de/bgb1/1/2023/272/VO.html	Consumer Rights Enforcement Act [VDG]. (2023). <i>Federal Law Gazette, Part I, No. 272</i> . https://www.recht.bund.de/bgb1/1/2023/272/VO.html
Держпродспоживслужба. (2025, 25 липня). <i>Захист прав споживачів: підсумки за перше півріччя 2025 року</i> . https://dpss.gov.ua/news/zakhyst-prav-spozhyvachiv-pidsumky-za-pershe-pivrichchia-2025-roku	State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection. (2025, July 25). <i>Consumer rights protection: results for the first half of 2025</i> . https://dpss.gov.ua/news/zakhyst-prav-spozhyvachiv-pidsumky-za-pershe-pivrichchia-2025-roku
Закон України "Про захист прав споживачів" № 1023-XII (1991, 12 травня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12	Law of Ukraine "On Protection of Consumer Rights" No. 1023-XII (1991, May 12). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12
Микитенко, Л. (2020). Альтернативний спосіб вирішення спору за участю споживача: досвід для України. <i>Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право</i> , (5), 93–103. https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)08	Mykytenko, L. (2020). Alternative way of dispute resolution involving the consumer: experience for Ukraine. <i>Foreign Trade: Economics, Finance, Law</i> , (5), 93–103. https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)08
Міністерство економіки України. (б. д.). Проект Закону "Про захист колективних інтересів споживачів". https://me.gov.ua/Documents/Detail/af86ae25-3910-41ca-b1aa-7f1db417faa4?lang=uk-UA&title=ProktZakonuUkrainiproZakhistKolektivnikhInteresivSpozhyvachiv	Ministry of Economy of Ukraine. (n.d.). Draft Law "On the Protection of Collective Consumer Interests". https://me.gov.ua/Documents/Detail/af86ae25-3910-41ca-b1aa-7f1db417faa4?lang=uk-UA&title=ProktZakonuUkrainiproZakhistKolektivnikhInteresivSpozhyvachiv

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор афілійований з установою, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Микитенко, Л. (2026). Колективний захист прав споживачів: перспективи законодавчої імплементації. *Ius Modernum*, 1(142), 64–79. [https://doi.org/10.31617/3.2026\(142\)05](https://doi.org/10.31617/3.2026(142)05)

Надійшла до редакції 22.01.2026.

Прийнято до друку 24.02.2026.

Публікація онлайн 12.03.2026.